

OLIY TA'LIM MUASSASASI TALABALARINING KASBIY KOMPETENTLIGINI TAKOMILLASHTIRISH MUAMMOLARI

Nazarova Z.T.

Samarqand davlat universiteti Kattaqo'rg'on filiali

Tayanch so'zlar: kasbiy faoliyat, kompetensiya, oily ta'lim, motivatsiya, ta'lim-tarbiya, pedagogik jarayon, refleksiv faoliyat.

Ключевые слова: профессиональная деятельность, компетентность, семейное воспитание, мотивация, воспитание, педагогический процесс, рефлексивная деятельность.

Key words: professional activity, competence, family education, motivation, education, pedagogical process, reflective activity.

Bugungi kunda pedagogika sohasini rivojlantirish, bu sohada yetuk pedagogik kadrlarni yetishtirish bo'yicha ko'plab islohotlar amalga oshirilmoqda. Bu borada oily ta'lim muassasalarida pedagogika fanlar tizimini chuqurlashtirilgan tartibda o'tish, yangi pedagogik kadrlarni kasbiy kompetentligini oshirish, ularni to'liq kasbiy kompetensiyalar bilan ta'minlash ishlari tizimli bosqichlarda ro'yobga chiqmoqda.

Oliy ta'lim muassasasida kasbiy pedagogik tayyorgarlik tizimining formal tuzilmasi o'qituvchilar, ta'lim vositalari, talabalar hamda o'qitish texnologiyalari majmuasidan iborat bo'ladi. Oliy ta'lim muassasasida o'qituvchilarni kasbiy pedagogik kompetentligini shakllantirishdan maqsad – davlat ta'lim standartlariga muvofiq mazkur, ya'ni gumanitar soha pedagogika ta'limi yo'nalishlarida tahsil olayotgan talabalardan muayyan fan g'oyalari ko'ra yetuk, malakali kadrlarni tayyorlashdir.

Hozirgi vaqtgacha yaratilgan davlat ta'lim standartlari tizimli-faoliyatli yondashuvga asoslangan, ya'ni ta'lim maskanlarining maqsadini bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish tarzida aniqlashtirishdan iborat edi. Shu bois yangi davlat ta'lim standartlarini o'z-o'zini rivojlantirishga qaratilgan kompetent-faoliyatli yondashuvga asoslanishdan kelib chiqqan holda belgilash talab etilmoqda. Chunki, oliy ta'limda tashkil etilayotgan o'quv-tarbiya

jarayonining mohiyati talabalarning ehtiyojlari va qobiliyatlarini rivojlantirish emas, balki bilimlarni axborot-verbal tarzda yetkazish, ko'nikma va malakalarni shakllantirishdan iborat bo'lib qolmoqda.

Ta'lim va tarbiya jarayoni o'sib kelayotgan yosh avlodni jamiyat talablarini o'zida aks etiruvchi ijtimoiy buyurtma asosida hayotga tayyorlashdan iborat. Ta'lim va tarbiya jarayonida yoshlar ajdodlar tomonidan to'plangan bilim, odob, urf-odat, madaniyat va mehnat ko'nikmalarini o'zlashtirishi, hayotiy tajriba asosida jamiyatda o'zining munosib o'rnini egallashi, salohiyati va dunyoqarashining shakllanishida pedagog shaxsi, uning kasbiy mahorati muhim ahamiyat kasb etadi.

Shiddat bilan o'zgarayotgan dunyoda o'quvchi-yoshlarni muvaffaqiyatli ijtimoiy hayotga tayyorlashda mas'uliyat, majburiyat, huquqiy ong va huquqiy madaniyat, teran dunyoqarash, sog'lom e'tiqodlilik, ma'rifatlilik, diniy va milliy bag'rikenglik, ma'naviy, fuqaroviy, madaniyatlararo, ijtimoiy kabi fazilatlarini shakllantirish kun tartibidagi asosiy masalalarga aylanib bormoqda.

Oliy ta'lim muassasasi talabalarining kasbiy kompetentligini shakllantirishning refleksiv monitoringi konseptsiyasini ishlab chiqish ilgari surilgan gipotezani har tomonlama asoslashga o'tish imkonini beradi.

Biz bilamizki kasbiy kompetentlik mutaxassis tomonidan kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bolgan bilim, konikma va malakalarning egallanishi va ularni amalda yuqori darajada qo'llay olinishi, biror narsadan xabardorligi bo'lsa, kompetentsiya esa ma'lum bir sohadagi mutaxassisning bilimini anglatishini tushunamiz.

Kasbiy kompetensiyaga ega mutaxassis eng avvalo:

- muloqot qila olish qobiliyatlari;
- jamoada samarali ishlash;
- ishni o'z vaqtida bajarish;
- mehribonlik;
- ijodkorlik;
- ishga mehrlil yondashish;
- yonidagi odamlarni o'ziga jiplashtirish;
- vazminlik;
- mulohazakorlik;
- ijrochilik;
- natijaga yo'nalganlik;
- qaytma aloqa qila olish;
- stressga barqarorlik;

- nostandart vaziyatlarda o‘zini yo‘qotmaslik va to‘g‘ri takliflar yarata olish;
- axborotlarni tahlil qila olish;
- o‘z fikrini tinglovchiga to‘liq va aniq etkaza olish hamda kasbiy faoliyatni amalga oshirishni va ma’lum natijalarga erishishni ta’minlaydigan xususiyatlar (motivlar, e’tiqodlar, munosabat) ga ega bo‘lishi lozim.

Pedagogik kompetentlik pedagogik jarayon asosida namoyon bo‘ladi. Qachonki pedagogik jarayon to‘g‘ri vujudga kelsagina, ta’lim beruvchi o‘z kompetentligini samarali qo‘llay oladi. Xo‘sh o‘zi pedagogik jarayon nima? Shu tushuncha haqida bilib olamiz.

Pedagogik jarayon – o‘qituvchi va tarbiyachilarning o‘zaro ta’siri deb ataladi, u belgilangan maqsadga erishishga qaratilgan va vaziyatni oldindan rejalashtirilgan o‘zgarishlarga, o‘qituvchilarning xususiyatlari va fazilatlarini o‘zgartirishga olib keladi. Boshqacha aytganda, pedagogik jarayon ijtimoiy tajribaning shakllangan shaxs (shaxs) sifatlariga aylanishi jarayonidir. Bu jarayon ta’lim, tarbiya va rivojlanish jarayonlarining mexanik aloqasi emas, balki yangi yuqori sifatli ta’limdir. Yaxlitlik, umumiylik va birlik pedagogik jarayonning asosiy belgilaridir.

Pedagogik jarayonda kasbiy kompetentlik quyidagi holatlarda yaqqol namoyon boladi:

- murakkab jarayonlarda;
- noaniq vazifalarni bajarishda;
- bir-biriga zid malumotlardan foydalanishda;
- kutilmagan vaziyatda harakat rejasiga ega bo‘la olishda.

Kasbiy kompetentlik mutaxassis tomonidan kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma va malakalarning egallanishi va ularni amalda yuqori darajada qo‘llay olinishidir.

Maxsuskompetentlikkasbiy-pedagogikfaoliyatnitashkiletishgatayyorlanish, kasbiy-pedagogik vazifalarni oqilona hal qilish, faoliyati natijalarini real baholash va rivojlantirib borish bo‘lib, ushbu kompetentlik negizida psixologik, metodik, informatsion, kreativ, innovatsion va kommunikativ kompetentlik ko‘zga tashlanadi. Ular o‘zida quyidagi mazmunni ifodalaydi:

- psixologik kompetentlik pedagogik jarayonda sog‘lom psixologik muhitni yarata olish, talabalar va ta’lim jarayonining boshqa ishtirokchilari bilan ijobiy muloqotni tashkil etish, turli salbiy psixologik ziddiyatlarni o‘z vaqtida anglay olish va bartaraf eta olish;
- metodik kompetentlik pedagogik jarayonni metodik jihatdan oqilona tashkil etish, ta’lim yoki tarbiyaviy faoliyat shakllarini to‘g‘ri belgilash,

metod va vositalarni maqsadga muvofiq tanlay olish, metodlarni samarali qo'llay olish, vositalarni muvaffaqiyatli qo'llash;

- informatsion kompetentlik – axborot muhitida zarur, muhim, kerakli, foydali ma'lumotlarni izlash, yig'ish, saralash, qayta ishlash va ulardan maqsadli, o'rinli, samarali foydalanish; kreativ kompetentlik – pedagogik faoliyatga tanqidiy, ijodiy yondashish, o'zining ijodkorlik malakalariga egaligini namoyish eta olish;

-innovatsion kompetentlik–pedagogik jarayonni takomillashtirish, ta'lim sifatini yaxshilash, tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishga doir yangi g'oyalarni ilgari surish, ularni amaliyotga samarali tatbiq etish;

-kommunikativ kompetentlik – ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari, jumladan, tinglovchilar bilan samimiy muloqotda bo'lish, ularni tinglay bilish, ularga ijobiy ta'sir ko'rsata olish. Shaxsiy kompetentlik – izchil ravishda kasbiy o'sishga erishish, malaka darajasini oshirib borish, kasbiy faoliyatda o'z ichki imkoniyatlarini namoyon qilish;

-texnologik kompetentlik – kasbiy-pedagogik ilg'or texnologiyalarni o'zlashtirish, zamonaviy vosita, texnika va texnologiyalardan foydalana olish.

-ektremal kompetentlik – favqulotda vaziyatlar (tabiiy ofatlar, texnologik jarayon ishdan chiqqan)da, pedagogik nizolar yuzaga kelganda oqilona qaror qabul qilish, to'g'ri harakatlanish malakasiga egalik.

Kasbiy-pedagogik kompetentlikka ega bo'lishda o'z ustida ishlash, o'z-o'zini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. O'z-o'zini rivojlantirish vazifalari o'zini o'zi tahlil qilish va o'zini o'zi baholash orqali aniqlanadi. O'z ustida ishlash – pedagogning izchil ravishda o'zining kasbiy va shaxsiy sifatlarini rivojlantirib borish yo'lida amaliy harakatlarni tashkil etishi.

O'z ustida ishlash quyidagilarda ko'rinadi:

- kasbiy takomillashib borish;
- faoliyatga tanqidiy va ijodiy yondashish;
- kasbiy va ijodiy hamkorlikka erishish;
- ishchanlik qobiliyatini rivojlantirish;
- salbiy odatlarni bartaraf etib borish;
- ijobiy sifatlarni o'zlashtirish.

Bo'lajak pedagoglarning kasbiy kompetentligini shakllantirish-pedagogik muammo sifatida qaralsa, quyidagi ishlarni amalga oshirish zarur:

1. Kognitiv (bilimga egalik) darajalarini takomillashtirish.
2. Operatsion (faoliyat ko'nikmalarining shakllanganligi, texnologik savodxonlik).

3. Ma'naviy-axloqiy (shaxsiy rivojlanish va kasbiy mehnat natijalarini qadriyatli baholash, qadriyatlarni o'zlashtirish).

Bo'lajak pedagoglarning kasbiy kompetentligini shakllantirishni bosqichma-bosqich rivojlantirish texnologiyasi

Kasbiy komponentlari	Dasturiy bosqichlar va kutiladigan natijalar	Shakl va metodlar
Motivatsiya	Talabalar tomonidan ijtimoiy kompetensiyalarning dolzarb ahamiyatining qabul qilinishi, kasbiy-ma'naviy burchning anglanishi; har bir o'quv vazifasini muhim, amaliy zarurat, ish sifatida qabul qilish	-muayyan ijtimoiy vaziyatni tahlil qilish; - muammoli savollar; -mavzuni muammoli tahlil qilish; - qaror qabul qilishga o'rgatish; -o'z o'zini tanqidiy baholashga o'rgatish.
Kognitiv	Talabalarning ijtimoiy kompetensiyalarni qo'llashga nazariy tayyorligi; o'quv materialini tizimli o'zlashtirish va uni qo'llashga tayyorlik	- fan o'qituvchisining namuna-idealini yaratish; - pedagogik keyslarni echishda mustaqil qarorlar qabul qilishga o'rgatish; - talabalarga ularning qiziqish, motiv va qobiliyatlarini rivojlantiruvchi pedagogik vazifalar taklif qilish.
Operatsion-faoliyat	Ijtimoiy kompetensiyalarni amalga oshirishga texnologik tayyorlik; talabalarni o'z ijtimoiy kompetensiyalarini boshlang'ich sinflarda qo'llashga jalb qilish.	- o'quv materiallarini fanlararo tahlil asosida umumlashtirish; -asosiy bilim va malakalarni umumlashtirish -murakkab o'quv vazifalarini berish, yakka tartibda amaliy topshiriqlar berish, master klass.

Diagnostik faoliyat	O'quvchilarni tarbiyalashga kasban, ma'nan tayyorlik.	- mashg'ulotlarda turli rolli o'yinlarni tashkil qilish; - "o'qituvchi-o'quvchi", «o'quvchi o'quvchi», «o'quvchi ota ona», «ota-ona o'qituvchi» shakllaridagi muammoli vaziyatlarni adolatli, nsonparvarona hal qilish, faollik, mas'uliyat; – pedagogik tavsifnomalar, xulosa, loyihalar tuzish.
---------------------	---	---

Bugungi kunda oily ta'lim talabalarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda quyidagi shaxsiy talablar muhim ahamiyat kasb etadi:

- o'z fanini chuqur bilishi va uning metodikasini yetarli darajada o'zlashtirishi;
- keng ilmiy duyoqarashi veteran e'tiqod sohibi bo'lishi;
- ijtimoiy ehtiyoj va axloqiy zaruriyatni chuqur tushunishi;
- ijtimoiy va fuqarolik burchini chuqur anglashi;
- ijtimoiy-siyosiy faol bo'lishi;
- o'z kasbi va bolalarni sevishi;
- ruhiy pedagogik ziyrak bo'lishi va yangilikka intilishi;
- o'z xalqi tarixi, milliy qadriyatlari va urf-odatlarini chuqur o'rganishi va ularni targ'ibot qilishi;
- pedagogik kuzatuvchanlik, tashkilotchilik, talabchanlik, qat'iylik, vazminlik, haqqoniylik, o'zini tuta bilish kabi xislatlar sohibi bo'lishi;
- o'z kasbiga to'la layoqatli va pedagogik takt (odob) egasi bo'lmog'i lozim.

Xulosa qilib aytganda, bo'lajak pedagoglarning kasbiy kompetentligini shakllantirishda asosan o'qituvchilar o'z faoliyati jarayonida ibrat, namuna ko'rsatish bilan yoshlarning faolligini, his – tuyg'usini, xatti - harakatini rivojlantirishi va ta'sir eta olishi, har bir mashg'ulot uchun material tanlash, uni murakkablashtirish va oldingi hamda keyingilari bilan aloqasini ta'minlash, pedagogik jarayonni o'qituvchilar jamoasi va yoshlar bilan ishlashni qamrab olib, ta'limiy-tarbiyaviy vositalar majmuidan foydalangan holda rejalashtirishi shart.

Ayniqsa, bo'lajak mutaxassisning kompetentligi shakllanishi uchun ta'lim-tarbiya jarayonining uzluksizligi, izchilligi, tizimlilikiga katta ahamiyatga ega ekanligini unutmasligimiz kerak.

Adabiyotlar:

1. Mavlonova R., Rahmonqulova N., Normurodova B. Tarbiyaviy ishlar metodikasi. – T.: Tib-kitob, 2010 y.
2. Ishmuhammedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar. – T.: Fan va texnologiya, 2010 y.
3. Muslimov N.A. Kasbiy ta'lim o'qituvchisini kasbiy shakllantirishning nazariy metodik asoslari: Ped. fanl. dokt. . diss. T.: 2007.
4. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. O'zbekiston Respublikasi qonun xujjatlari to'plami, 2017 yil, 6-son, 70-modda.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktabr "O'zbekiston Respublikasi Oliy Ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-son Farmoni.

РЕЗЮМЕ

Maqolada oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini takomillashtirishning ayrim muammolari va yechimlari yuzasidan metodik tavsiyalar haqida ma'lumotlar berilgan.

РЕЗЮМЕ

В статье представлена информация о методических рекомендациях относительно некоторых проблем и решений повышения профессиональных компетенций будущих преподавателей высших учебных заведений.

SUMMARY

The article provides information on methodological recommendations regarding some problems and solutions for improving the professional competencies of future teachers of higher education institutions.